אחרי השלבים של התפתחות תהליך המיזוג בין השאיפות הלאומיות לבין השאיפות האוניברסאליות והאישיות, שאחת ממן היתה, כמובן: „השומר הצעיר הוא אחי־עזר ואחיכמך". מעבדה אנושית, שהדור הראשון שלה, חלוציה (בעיקר אלה מ־גליציה), הגיעו ארצה בראשית שנות העשרים וייסדו את הניסיון חסר־התקדים של ביתניה עילית. ניסיון אשר סימניו הותירו את אותותיהם על החברה הישר־אלית עד עצם היום הזה, במתכונת של התנועה הקיבוצית שקמה בנוסח השומרי, השונה מהנוסחים האחרים.

נשיאות הוועידה הארצית של השומר הצעיר בווארשה (1931) *
סימניו הותירו אותותיהם על החברה הישראלית

פרק מאלף בספר של זרטל הוא סיפור התפתחות חלום „המושבה השומרית", אותו ניסח אחד מצעיריה דאז, **דויד** („דולק") **הורוביץ**: „פשוטת, אמת, סבעיות, אלה הם המעיינות שמהם נשאב, אלה הן אמות המידה שעל פיהן נעצב את דמות חיינו החדשים. שם ניצור נוה־חיים שיהא מזי־גה של ערכים נצחיים, הרעיון המוסרי של הנביאים, חדות החיים, סבעיות, פש־טות ויופי. העבודה תהיה יסוד עולמנו והרוח בסיס אמונתנו..."

„אל תשמע בני, אל מוסר אב": בתה־ליך התגבשות השקפת העולם השומרית השפיע השפעה חסרת תקדים שירו של המשורר דויד **שמעונוביץ**, שאמר בין השאר: „אל תשמע, בני, אל מוסר אב / ולתורת אם אל אוזן תט, / כי מוסר אב הוא: קו לקו..." / ותורת אם: לאט, לאט..." / וסופת־אביב דוברת כן: / הקשיבה איש, לשיר הבן. // לשיר הבן ולשיר הנין, / הבא מבעד ערפל עב... / ודרום לך שביל, וסורה מן / הדרך, הלך בה האב, / כי למה תחטא אל הדור, / דור עתיד רחוק מצפי־אור?..." שיר זה סימל את מרידת דור הבנים של יהדות פולין.

הבעיה המינית: אחד מהמיתוסים הנרדעים שעליהם חונכו דורות של השומר הצעיר הוא המיתוס של מה שנהוג היה לכנות „הבעיה המינית". לתנועה היו עשרת הדיברות. הדיבר העשירי היה „השומר הוא טהור במחשבותיו, בדבריו ובמעשיו, אינו מעשן, אינו שותה כוהל ושומר על המוהר המיני..." או כמאמר אחד מהמרצים השומריים ב־1919 „נש־תחרר מכבלי המוסכמות העולמיות, ננהיג בין הבנות והבנים שלנו יחסים של חופש, נועם ואהדה... השומר־הצעיר טיפח אמות־מידה של טוהר מידות, שבעיני זרים נראה כצבוע ובלתי אמיתי. המטרה היתה, שעל הצעיר והבוגר להיות „חזקים ואמיצים כדי לשלוט ביצרינו". הדיון וה־שיחה החופשיים בבעייה המינית הביאו לפורקן חלקי של מועקות הנבכים והפנים בנושא זה, והיוו דוגמה חסרת תקדים בהתפתחותו של הנוער היהודי בתקופה שאחרי מילחמת העולם הראשונה.

המערכת החינוכית של התנועה היתה בבחינת „בית־ספר לאוטודידקטים", כאשר השאיפה המרכזית של התנועה היתה שה־קינים ישמשו „מרכז הנאורים, המפיצים השכלה בקרב העם..." ועדות על שהתרחש בשטח זה בקנים בפולין מביא הסופר **נתן ביסטריצקי (אגמון)**, מחבר ימים ולילות, בדווחו על ביקורו בפולין ב־1927: „השומר הצעיר משיג ביתר הצ־לחה את שכולנו מתהכמים בו: ליצור מחדש טיפוס של יהודי המתקיים בכוח של ‚מצוות'. לא לחינם נעשים הקנים של השומר הצעיר בכל מקום מעין איים של חברה יהודית מיוחדת במינה. שם היקר בחיי־המבע. לא נקים מחנה צופי, לא נמה אוהל ולא נפגין את כוחנו קבל עם ועדה. בגיטו צר, באפלת, השכונה היהודית, בימי גסיסה ואבדון, סמיעה וכרשלון לבני עמנו, חל חג הנוער המהפ — ל"ג בעומר. פגדים בתוך החומה, מנותקים מן השדה רחב הידיים, מובדלים מהעולם הרחב על־ידי גדר־תייל, חומות לבנים, משמרות פראי־אדם — נדונים להרס, רעב ומוות... בשנה העשרים־ושמו־נה לקיום התנועה נפל בגורלנו להמשיך במיפעל השומרי בתקופה של אביב עמים שני, הממשמש ובא. מתפקידה של התנועה לקרוא את הנוער העברי להתנער מכבלי היאוש והההילים ולהתבונן לקראת הרב־עים ההיסטוריים האלה... בל"ג בעומר תש"א עלינו להשמיע מחדש באוזני הנוער את שיר המרד: הלילה קר, כליל אדר / הקשיבה, איך האביב שר... חזק ואמץ, ההנהגה הראשית."

כמה מצער שבימים אלה אין מי שיש־מיע מחדש באוזני הנוער הישראלי את שיר המרד. וכל שגותר הוא ספר היס־טוריה אישי ומעולה, אותו חיבר משה זרטל. ספר המגבש את חוויית הנעורים ההיהודית המופלאה ששמה השומר הצעיר, שהוזקקה בכיעור כאן בארצנו.

מולדת

נוף

„האדם אינו אלא קרקע ארץ קטנה / האדם אינו אלא תבנית נוף־מולדתו, / רק מה־שספגה אוזנו עודה רעננה, / רק מה־שספגה עינו טרם שבעה לראות..." שורות אלה, אותן חיבר המשורר **שאול טשרניחובסקי** בשירו האדם אינו אלא... מצטיירות במחשבה למראה חוברת קטנה, מודפסת בצבע מרהיב על נייר כרום, ש־ראתה אור בימים אלה בהוצאת רשות שמורות הטבע תחת הכותרת מערת שורק בשמורת אבשלום **.

את החוברת ערך **דידי מנוסי**, ובה תצלומים מרהיבי־עין ממערת שורק, אותה מערת נטיפים צבעוניים מרהיבה. דידי מנוסי נטל על עצמו לערוך חוברת ובה תצלומים של אותה המערה. מנוסי החליט כי זו הזדמנות להביא מיני־אנתולוגיה מעודנת של השירה הישראלית, והוא פותח אותה ב„אפילו סלעים נישברים, אני אומ־תמצא הבראיזציה קנאית, או לפחות את השאיפה הכנה להבראיזציה, שלא תמצא כמוה בשום מקום אחר בגולה..."

כך מוליך משה זרטל את סיפורו של קן וארשה דרך בעיות חברתיות ואידי־אולוגיות שונות, שרק אנשי התנועה מוד־עים להם. הוא שב ומתאר את אותה קרקע אידיאולוגית, שהביאה את **מרדכי אנילביץ'** וחבריו בקן וארשה עד אל הוראת־היום האחרונה, כפי שנקראה בימי המרד: „אל כל חברי הקן וארשה, גיבו — חזק! הפעם לא תתלקח המדורה ה־שומרית. לא נצא הפעם לחג את חגנו

ציטוטון

נקדימון וההגמון

בקובץ לזיכרו של הפרופ' **יוסף הייני־מן** מביא **יונה פרנקל** דוגמה לטכסט פולקלוריסטי בעל ערכים ספרותיים. מתוך סיפור **נקדימון וההגמון**:

פעם אחת עלו ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות. הלך נקדי־מון בן־גורין אצל הגמון אחד שהיה לו שם מים. אמר לו הלויני שתים־עשרה מעיינות מים ואני אתן לך שתים־עשרה מעיינות מים ואם לאו הריני נותן לך שתים־עשרה ככרי כסף. קצץ לו מעות קבע לו זמן. כיוון שהגיע זמנו שלח לו שגר לי מים או מעות. שלח לו עדיין יש לי שהות ביום. בצהרים שלח לו שגר לי מים או מעות. שלח לו עדיין יש לי שהות ביום. במינחה שלח לו שגר לי מים או מעות. שלח לו עדיין יש לי שהות ביום. אמר ההגמון כל השנה כולה לא ירדו גשמים עכשיו ירדו גשמים. מיד נכנס בשימחה לבית המרחץ. עד שה־הגמון נכנס לבית המרחץ נקדימון בן־גוריון נכנס לבית־המקדש. נתעטף ועמד בתפילה. אמר לפניו ריבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי כך שיהו מים מצויים לעולי רגלים. מיד עלו עבים וירדו גשמים עד שנתמלאו כל המעיינות מים והותירו. עד שיצא אותו ההגמון מבית המרחץ נקדימון יצא מבית־המקדש. כשפגעו זה בזה אמר לו יודע אני בך שלא הרעיש אלוהיך את עולמו אלא בשבילך, אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו. חזר נקדימון בן־גוריון ונכנס לבית־המקדש. נתעטף ועמד בתפילה. אמר לפניו ריבונו של עולם כשם שעשית לי נס בראשונה כך עשה לי באחרונה. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה. באותה שעה אמר ההגמון אם לא נקדה (המש־מעות של המילה, נקדה' היא כנאה, פר־צה') חמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי.

רת לך, / לא מחמת זיקנה. / שנים רבות הם שזככים על גבם בחום ובקור, / שנים כה רבות. / כמעט נוצר רושם של שלווה..." כפי שכתבה **דליה רביקוביץ** בשירה גאווה. אחר כך הוא עובר „ועתה מת הים. נתייתם כפו. / מכצרו הרום; / רק נדבכי חרבות, אבני המעמכה..." של **ח.נ. ביאליק** אל „הצייר מצייר, הספור מספר, הפסל מפסל / אך המשורר אינו שר..." של **נתן זך**. לא נפקד מקומו של **יהודה עמיחי** ב„לפעמים גם אדמה אינה מבלגת / לפעמים יצאו, כסוד מחוזק..." ושל **דויד אבידן**: „בקרוב אציג לפניך את בטן האדמה, / את האש דעמוקה..." מניסוח צבעי מערת הנטיפים, שזיווג המשורר **פינחס שדה**, מובא קטע: „ראיתי כרדת הזהב על העצים לברכם. / ובעלות המים מן האדמה להשקותם..." ו**נתן אלתרמן**: „גם אני עוד מעט ואכבה כמו אבן."

עורך מנוסי
מיני־אנתולוגיה מעודנת

חוברת צנומה, יפהפיה ומרגשת זו מל־מדת שמיסגרת כמו רשות שמורות הטבע עשויה לתרום להקשר המבון מאליו של „האדם אינו אלא קרקע ארץ קטנה / האדם אינו אלא תבנית נוף־מולדתו..." דידי מנוסי ,עשה כאן פעולה ברוכה.

מחקר

היינימן

מינהג קיים בקהיליה האקדמית — לפר־סם קבצי מחקרים לזכר אנשי מדע שהלכו לעולמם. קובץ כזה הוא מחקרים באגדה, תירגומים ותפילות ישראל לזכר יוסף היינימן *, שהיה פרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים ונפטר לפני כמה שנים.

חוקר היינימן
ואתה הסבת את ליבם אחורנית

שלושת נושאי היסוד של הקובץ חופפים את עשייתו המדעית של היינימן.

תחת הכותרת מרידת קורח ומניעיה באגדות חז"ל מעיין **משה בר** את ה־היבטים האגדתיים של מרידת קורח ב־אהרון ומשה, תוך שהוא מציג את המא־בקים של בני ישראל בשלבים הראשונים של הכהונה. **מרק ברגמן**, תחת הכותרת פתיחתאות מעגליות ופתיחתאות ,זו שהיא שנאמרה ברוח הקודש', מעיר: „**אין דיון זה אלא הערת שוליים למיפעלו הגדול נושא הפתיחתא של פרופ' היינימן...**" הרשימה כולה ממיינת ומתארת את ה־חידוש הצורני־ספרותי של נוסח זה, בין החידושים של הספרות המדרשית המאו־חרת.

משה גריינברג מציג ברשימתו ואתה הסבת את לבם אחורנית, עיון רב היקף בקטע־פסוק מוקשה בתפילת אליהו בהר הכרמל: „וידעו העם הזה כי אתה ה' האלוהים ואתה הסבת את ליבם אחורנית". **דויד הלכנה** מביא ביאורים בשאלות ,מה נשתנה', ו**נפתלי וירר** את ,ושמח משה' — התנגדות וסניגוריה, בו הוא בוחן את המערכות הליתורגיות של נוסח לשוני זה.

יוהאן מאייר מביא נוסח אישי לביקו־רת הפיוט ,האומרים לכילי שוע' והפולמוס האנטי־נוצרי. **יונה פרנקל**, תחת הכותרת הזמן ועיצובו בסיפורי האגדה, בוחן בחיבה ערכית את בעיות הזמן ביצירה של האגדה, את הזמן הריאלי המוסיקאלי, הזמן ה־מסופר. פרנקל מבסס חלק מרשימתו על קטע מתוך תענית יט בתלמוד הבבלי, בסיפור נקדימון וההגמון (ראה: ציטוטון).

תחת הכותרת „רשימת חיבוריו של יוסף היינימן" מובא מיון של 112 פריטים שונים של פירסומיו, ובחלק השלישי מובאים חיבורים ועבודות של חוקרים לא־עבריים מאוניברסיטות שונות בעולם, לזיכרו של המלומד הירושלמי, כאות הוקרה.

* מחקרים באגדה, תירגומים ותפילות ישראל לזכר יוסף היינימן — הוצאת י.ל. מאגנס; קצ"ב עמודים + 124 עמודים; (כריכה קשה).

* בתמונה מימין לשמאל: יודקס, משה זילברטל, יעקב חזן, בוני שטיינברגר (שמיר) ואמה לוין.

** מערת שורק בשמורת אבשלום — צילומים יצחק עמית, עורכה; ליקט וערך: דידי מנוסי; הוצאת רשות שמורות הטבע (כריכה רכה וצבעונית).

מאת דן פומר